

MUHAMMED İKBAL'I TANIYABİLMEK

Prof. Dr. Yaşar Nuri ÖZTÜRK*

KİMDİR İKBAL?

Ortak kabule göre, yüzyılımızın en büyük düşünürlerinden biri olan İkbâl, bir kabule göre, İslâm dünyasının son yedi asırda yetiştirdiği düşünce adamıdır. Bende-nizde bu son görüşe katılanlardanım. Tüm bunların ifade ettiği anlam, İkbâl'i tanıma-dan, İslâm düşüncesini yarınlara sağlıklı bir biçimde taşımanın son derece zor ola-cağıdır. Belki de bu bilindiği içindir ki, ül-kemizde İslâm'a "çağdaşlık" yaygaraları kopararak sövenlerle, Kur'an'ı örf ve hura-fe cenderesinde boğanların unutturmak istedikleri birkaç isimden biri de İkbâl'dir. Çünkü İkbâl, Kur'an düşmanı bu iki zihni-yetin putlarını kıran çağdaş bir İbrahim'dir.

Şair ve filozof İkbâl, 1877'nin İngiliz sömürgesi Hindistan'ında, bugünkü Pakis-tan topraklarında (Pencap bölgesinin Sial-kot kentinde) dünyaya geldi. Hayatının bü-yük bir kısmı, Müslüman ve Hindu halkla-rının bağımsızlığı için mücadele ile geçti. Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasını ha-zırlayan bir numaralı insan olan İkbâl, ül-kesinin bağımsızlığını göremeden öldü.

Düşüncelerine ve mücadelesine daha geniş yer ayırabilmek için hayatı ve yetiş-mesi ile ilgili olarak sadece birkaç cümle vermekle yetineceğiz. Esasında bir tüccar olan babasından Kur'an okuyarak eğitimi-ne başlayan İkbâl, 1895 yılında geldiği La-hor'da yüksek tahsilini yaptı ve ilk şiirleri-ni bu kentin edebiyat çevrelerinde yayınladı. Bir kolejde edebiyat hocalığı yaptıktan sonra 1905'te İngiltere'ye giderek Camb-ridge Üniversitesi'nde hukuk tahsil etti.

Buradan Almanya'ya geçen İkbâl, Münih Üniversitesi'nde ünlü tezi "The Develop-ment of Metaphysics in Parsia" (İran'da Metafiziğin Gelişmesi) ile doktorasını ver-di. 1908'de ülkesine dönen İkbâl, bir yan-dan felsefe ve İngiliz edebiyatı profesörlü-ğü yaparken bir yandan da avukatlığı sür-dürdü.

İkbâl, eserlerini anadili olan Urduca yanında İngilizce ve Farsça yazdı. Bildiği diller arasında yeralan Sanskritçe, Arapça ve Almanca'yı eser yazarken kullanmamış-tır. İslâm düşüncesinde bir devrim olan Reconstruction'ı, İngilizce'dir. Dünya ede-biyat ve düşünce tarihinin doruklarından biri sayılan ve temel eseri olan Cavidname ise Farsça yazılmıştır.

İkbâl, Kur'an'la nefes alıp veren ve tüm düşünce ve yaşayışını Kur'an'a oturtan bir iman ve fikir adamıdır. Çocukluğunda, Kur'an okumakta olduğu bir sırada yanına gelen babası ona şöyle demişti: "Oğlum! Bu kitabı her okuduğunda, o anda sana vahyediliyormuş gibi oku!". İşte, İkbâl'in ruhundaki fırtınaların temelinde bu söz vardır. Bu olgu, İkbâl'i iki zihniyeti eleştir-meye mecbur bırakmıştır:

-Kur'an'ı sahneden kovmak isteyen açık İslâm düşmanı zihniyeti

-İslâm'ı Kur'an'ın dışına çekerek Arap-Acem-Şaman-Brahman örflerinin taşıyıcısı durumuna getiren din tüccarı molla softa zihniyet.

Bu ikinci zihniyet İkbâl'e daha yolun başında ilk şiirleri yayınlanırken açık ve

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

resmi bir fetva ile kafir demiştir. İkbâl'in tüm eserlerinde Kur'an dininin ve İnsanlık değerlerinin yozlaştırıcısı olarak bu molla softa zihniyetin eleştirilmesi bir rastlantı veya fantezi değildir. "Çağın Mevlanası" ve "İkinci Mevlana" İkbâl, hayatını "açık Kur'an düşmanı" inkar yobazıyla maskeli Kur'an düşmanı dinci yobaza karşı mücadele vererek geçirmiş bir düşünce anıtı gibi karşımızdadır. İslam'ın vicdan adamlarından biri olan İkbâl'i çeşitli yönleriyle kısaca tanıtmaya çalışalım.

İKBAL VE KUR'AN'A DÖNÜŞ

İkbâl'in düşüncelerini geniş ve sistematik bir biçimde öğrenmek isteyenlere, İkbâl'i batı dillerine çevrilen (T. Arnold, Massignon, Arberry, Nicholson v.s. gibi) özellikle en büyük İkbâl uzmanı olarak gördüğüm Alman profesör Annemarie Schimmel'in çalışmalarını öneriyorum. İl-kemizde uzun yıllar İlahiyat dersleri okutan Schimmel, Ükbâlî Türk okuyucularına tanıtan ilk bilgin olarak dikkati çeker. İkbâl'in ana eseri Cavidname'yi büyük bir vukuf la tercüme ve şerh eden Schimmel, bu çok değerli çalışmasının başına eklediği bir bölümde, İkbâl'in düşünceleri esaslı bir biçimde incelemiştir. İlk baskısı 1958 yılında İş bankası tarafından yapılan bu "Cavidname Şerhi" bugün İkbâl konusunun Türk dilinde bir numaralı kaynağıdır. Ve anlaşılan daha uzun yıllar aşılmazlık niteliğini koruyacaktır. Schimmel daha sonra İkbâl'i bağımsız bir eserde incelemiştir. Schimmel, İkbâl düşüncesinin tetkikine ayırdığı bu İngilizce eserin ne ilginçtir ki, İkbâl'in kitaplarından birinin adını taşımaktadır. "Gabriel's Wing". Buad İkbâl'in bir şiir kitabına başlık olan "Bal'i Cibril"(Cebraîlin kanadı) terkininin İngilizcesidir. İlk baskısı 1963'te Leiden'de yapılan

"Gabriel's Wing", İkbâl konusunun bugün bir numaralı kaynağı durumundadır.

Anılan eserinde Schimmel, İkbâl üzerinde en büyük etkiyi Mevlana Celaleddin'in yaptığını, tüm İkbâl araştırmacıları gibi belirttikten sonra, ilk kez olmak üzere şuna da dikkat çekiyor: "İkbâl üzerinde, Mevlana'dan hiç de geri kalmayan bir etkiyi, İslam'ın şehit velisi Hallac-ı Mansur yapmıştır. Ne yazık ki bu etki bugüne değin hiç gündeme getirilmemiştir..." Sevinerek ifade edeyim ki, Schimmel bu uyarısı olumlu sonucunu büyük ölçüde vermiştir.

İkbâlin sadece dinsel yaklaşımlarının tüm felsefenin motor gücü ve zaman üstü kaynağı Kur'an'dır. O, yaşanmakta olan İslam'ı Kur'an'ın getirdiği ve Hz. Muhammed'in gösterdiği din olarak görmemektedir. Bu anlayışını çok sert ifadelerle dili getirmiştir. İkbâl, herşeyden önce Kur'an dininin insan için, bir din olduğunu yaşatılan İslam'ın ise bu nitelikte bir anlayış sergilemediğini öne sürmekte ve şu soruyu sormaktadır: Sen insana ulaşmadan Allah'ı nasıl arıyorsun? Devam ediyor İkbâl: "Kur'an'ın menzil ve maksadı başka, bugünkü müslümanların hareket ve ayinleri başkadır. Onların kalbinde ateş yanmıyor, onların göğüslerinde Muhammed Mustafa yaşamıyor." Şu satırlar çok daha ürperticidir: "Softa ve Mollanın eserisin. Kur'an'da ki Hikmetten hayat almıyorsun. Kur'an ayetleri ile senin ilgin Yasîr okutup rahat ölmekten ibarettir. (1)

"İnsan için" olmaktan çıkarılıp "İnsana rağmen" hale getirilen bu örf dini insanı yüceltmek ve saygınlığının burcuna oturtmak yerine iğdişleştirmek için hür irade ve benliğe baskı altında tutmakta, bunu sağlamak içinde sürekli bir biçimde put imal etmektedir. İkbâl'e göre örf dininin "mezhep imamı, ulema, efendi v.s." adlarıyla in-

san kaderine egemen kıldığı güçler birer puta dönüştürülmüştür. Bu maskeli putların devreden çıkarılması ve Kur'an dinine geçilmesi için İkbâl şu öneride bulunuyor: Put yapmayı bırakıp kendini yapmaya başla! (2)

İkbâl, buradan hareketle, İslam dünyasının yarınlarını samimi olarak düşünenlere şöyle sesleniyor: "Senin ayının, Kur'an'ın okunup kavranması olmalıdır; senin dinin Allah kelamının tebliğidir. Allah eri, hiç kimseden renk ve koku almaz; Allah eri, yalnız Allah'tan renk ve koku alır." (3)

İkbâl'in, örf ve hurafe dininden Allah'ın dinine geçiş için sunduğu reçetenin son sözleri şunlardır: "Sen, yeni bir şeriat ve ayin yarattın; artık biraz da Kur'an'ın ışıyla bak! (4)

İKBAL'DE AŞK

İkbâl'de aşk, tıpkı üstadı Hallac-ı Mansur'da olduğu gibi; dinin, hayatın ve benliğin motor gücüdür. Aşk hem sevene hem de sevilene kişilik kazandırır. Kişilik büyüdükçe aşk, aşk büyüdükçe kişilik büyür.

İkbâl'e göre, modern çağın sıkıntı sebeplerinden birincisi, aşk ile aşkı kucaklaş-tıramamaktır. Yüz yılımızın en büyük derdi, "sevgiden nasipsizlik" olarak görül-mektedir. Öte yandan akıl ile aşkın en ide-al barıştırıcısı, İkbâl'e göre, Kur'an'dır.

Aşk herşeyden önce, hayatın sırrını yakalamanın en kestirme yoludur. Bu yüz-dendir ki İkbâl, aşkın bazı pervasızlıklarına bakarak onu bir tür "delilik" gibi görenlere şöyle beddua eder: "Aşka delilik diyen insan, hayatın sırrına daha da yabancı olsun!". Hayatın sırrını yakalamada tek başına kaldığında "bilim"de bir işe yaramaz.

İkbâl, biliminde aşk ile kucaklaşması gerektiğine inanır. Aşk ile kucaklaşmayan bilim, insan ruhundaki "sonsuz uzanan yaratıcı arzular"ı tatmin edemez. Çünkü: "Bilim, araştırmakta lezzet bulur, aşk ise yaratmakta".

Aşktan yoksunlaşan bir benlikte oluşan boşlukları "kin" doldurur. Kin, sevgiye doymamış gönüllerin intikama yönelik tatmin duygularının genel adıdır. Sevgiye oturtulmayan bir din anlayışının yolu, bir gün mutlaka kine çıkar. Kinleşen bir din ise, insan hayatına yıkıcı bir güç olarak girer ve insanlık suçu işlemenin kutksal kurumu haline getirilir. Buradan hareketle İkbâl, terbiyenin, dinin, ahlakın temeline aşkı koymayanların bu kavram ve kurumlardan hayır görmeyeceklerine inanır. Diyor ki: "Hayat için aşk şeriat ve ayindir. Terbiyenin aslı dindir, din ise aşktır". Tam bu noktada, İkbâl'in hayat ve iman kaynağı olan Kur'an'ın, Allah'a imanı, sevginin çok ileri bir boyutu olarak gösterdiğini belirtmek yerinde olur. Ayetteki şekliyle verelim: "İman sahipleri, Allah'a sevgide çok kararlı ve taşkındırlar". (Bakara, 165)

Dinin ruhunu aşk oluşturduğu için, sevgiden yoksun gönüllerin icra ettikleri ibadetler bir gösteriden öteye geçemez. Allah'ı sevgi üzere ve aşk içinde aramayanların, sayıya ve mekana sığan ibadetleri erdici olamıyor. İkbâl; bütün hayatı bir ibadete çeviren büyük ruhlardaki niyazın enginliğini şu dizede ifadeye koymuştur: "Benim niyazım, iki rekat namaza sığmaz!" (5). Ve devam ediyor: "Aşıkların namazını niye soruyorsun? Onun rûkuu da secdesi gibi mahremdir. Allahu Ekber'in alev alev yanışı beş vakit namaza sığmaz. Aşıkların namazında okuyuş, iki dünyaya meydan okumaktır. Bu namazın bir rekâtı bile Müslümanı ölümsüz yapar. Bu ateşsiz ve heyecansız asrın öldürüp mahvettiği insan

böyle bir namazın içerdiği kıyametleri nereden bilecektir!"(6). Şunu da ekliyor İkbāl:"Müslümanın tabiatı sevgi yüzünden üstündür; Müslüman eğer aşık değilse kafirdir". (7)

Aşkın bu eşsiz ve erdirici rolü, onun hiç bitmemesini, artarak devam etmesini gerekli kılmaktadır. Mutlu bir dünya ve yetkin insan özlemi içinde olanlar, aşk temeline dayalı bir hayat ve ahlak anlayışını egemen kılmak zorundadırlar. Çağların üstüne çıkmış Yunus Emre'nin, 14. yüzyılın başında ifade ettiği şu gerçek, Yunus imanının seçkin evlatlarından biri olan İkbāl'in bir çok mısrasında farklı kelimelerle defalarca dile getirilmiştir:"Aşk gelicek cümle eksiklikler biter!" Yunus'un bu dizesi, 19. yüzyılın büyük sufi düşünürü Kuşadalı İbrahim (ölm. 1845) tarafından, değişik bir söyleyişle bir kez daha ölümsüzleştirilmiştir: "Aşk, tüm dertlerin devası olan bir derttir ki arttıkça derman getirir".

Mevlana Celaleddin Rumi'nin: "Bütün zehirleri bala çeviren iksir" diye nitelediği aşk, Onun çağdaş öğrencisi İkbāl tarafından, yaşadığımız yüzyılın acılarını mutluluğa dönüştürecek bir kurtarıcı olarak insanlığa yeniden tanıtılmıştır.

İKBAL DÜŞÜNCESİNDE İSTIRAP

İkbāl'in iki büyük ruhsal üstadından biri olan Hallac şöyle dua ediyordu:"Allahım! İnsanlar seni, verdiğin nimetler için severler; bense seni verdiğin acılar ve ıstıraplar yüzünden severim!" Hallac'ın bu ürpertici yakarışında şekillenen anlayış İkbāl'de aynen vardır. Varoluştan, eğer insanın yaşaması kastediliyorsa bu, İkbāl'e göre, ıstırap çekmektir. Diyor ki İkbāl: "Hayatın sırrını mı arıyorsun? Onu, ıstırap içinde kıvranmaktan başka bir yerde bulamazsın".

İkbāl'e göre, ıstırapsız bir dünya ve insan, tekamülde yerinde sayar. Modern dünyanın, konforu ilahlaştıran anlayışından İkbāl, işte bunun için tiksiniyor. Diyor ki:"Bu eski manastırda konfor aramak, ruhun vücuttan ayrılışına bir işaretidir".

Konfor, insanı tekamülünde en hayati "iç kuvvetler"i dumura uğrattırıyor. Bireyin, ruhsal-kozmik mekanizmalarına tahrip ederek benliğin ölümlü karşısındaki bağıklık sistemini işlemez hale getiriyor. Bunun sonu, insanın eşyaya köle olmasıdır. Konfor belası yüzünden yarattığımız yapay "ihtiyaçlar" sinsi bir biçimde varlığımıza egemen oluyor ve bizi, burnuna halka geçirilmiş panayırları ayırları gibi oynatıyor. İşte bu, insanoğlunun bugün pençesine düştüğü en tehlikeli köleliktir. Bir kölelik ki, insan, isyan etmeyi bile aklına getiremeden hayat sermayasını tüketiyor. İnsanın, onuruna yakışır bir "emanet taşıyıcı" mevkiine yeniden yükselmesi için, belki de en önemli şart, konforu ilahlaştıran uyuşukluğun çirkefinden, ıstırapın, varlığın esası ile kucaklaştıran acılı, fakat erdirici iklimine geçmektir.

İstırap, tekamül ve yaratıcılığın motor gücüdür. "Bu çorak toprağı rahatsız etmezsen o, arzu tohumuna gelişme imkanı vermez. (8) Bu yüzden, ıstırapsız insan cansız ten gibidir:"Derdi olmayan insanın teni vardır ama canı yoktur. Eğer can istiyor-san sonsuz bir aşk ve hummalı bir çırpını işte!"(Peyam, 33) diyen İkbāl, insanın özü olan gönül sırrını ıstırapla beslenen bir realite olarak görmüştür. Ona göre:"Gönül çırpındığı için gönüldür". Modern Batı, konfor ve basına teslim olmuş, ıstıraptan habersiz bir dünya olduğu için "onun göğsünde bir gönül vardır denemez".

Genelde bir buldurucu ve erdirici güç olan ıstırap, yaratıcı-hür benlikler söz ko-

nusu olduğunda bir kat daha önem kazanmaktadır. Yaratıcı-hür benliklerin ıstırapları, İkbâl'e göre, çoğu kez şehitlikle zafer burcuna oturuyor. İkbâl burada, büyük üstadı Hallac-ı tekrar edercesine şunu söylüyor: "Aşk için, kanda titremek bir şereftir. Testere, dayak ve darağacı onun bayramlarıdır". İkbâl, üstadı Hallac gibi, şehitliğe imrenerek bakmaktadır.

Ölümünden korkanların yaşadıkları, sonsuzlaşan benliklerin hayatı değildir. Ölüm, Yaratıcı'ya kavuşmaktır ve bunun en muhteşemi de Hz. Hüseyin ile Hallac'ın ölümleridir. Diyor ki İkbâl: "İman adamına her ölüm tatlı gelirse de Murtaza'nın oğlu Hüseyin'in ölümü çok başkadır." (9) Kerbala şehidinin ölümü, sadece o şehidi göklere ağmakla kalmaz, namertliklerin sefilleştirdiği bir dünyayı, "kirli toprak" olmaktan çıkarıp güzelliklerin doldurduğu bir cihana çevirir. İkbâl bu noktaya parmak basarken gönül kulağımıza şu dizeyi üflüyor: "Hüseyin kanıyla sulanmadan çorak bir tarladan ürün alınmaz." (Armağan-ı Hicaz, 61) Buradan hareketle İkbâl, ölümünden korku pahasına yaşanmış bir ömrü hayvansal bir yaşantı olarak görür. İnsan, uzun ömür değil, insana yaraşır ömür istemelidir. Çünkü: "Bir anlık arslanlık, yüz yıllık öküzlükten yeğdir." (10)

İstiraptan yana kaygısı olmayan İkbâl, sadece şu ricada bulunuyor Tanrı'dan: "Ben gamdan korkmuyorum, yalnız bana, bu gönle yaraşmayan gamı verme!" İnsana yaraşır gamlara kucak açmak yerine et ve ot uğruna kederlenmek, insanı perişan eden bir rezilliktir. İkbâl, işte bundan şikayetçidir.

Ölümsüzlük, insana potansiyel olarak verilmiştir. Bunun fiilen elde edilmesi gayrete bağlı bulunuyor. Ve bu gayrete aday olanlar, ıstırapı kucaklamaya hazır olmak zorundadırlar.

ÖZGÜR BENLİK VE İSYAN

İsyan, sürekli yürüyerek varolan benliğin, geleneksel düzenle yetinen zihniyete, karşı çıkışıdır.

Kur'an varlık ve oluş sırrından haberdar olanların anlayacağı bir biçimde de olsa isyanın, tüm yaratıcı atılımların itici gücü olduğunu söylemiştir. Biz bu gerçeği, Türk dilinde ilk kez, Kur'an'ın Temel Kavramları adlı kitabımızın İsyan maddesi'nde açıkladık. Kur'an'ın temel kavramlarından biri olan ve bugünkü kullanımıyla dürüstlük, isabetli ve samimi yönelik anlamlarına gelen "haniflik" de esas bakımından "mevcuda karşı çıkış" ifade etmektedir. İbrance'de bu kelime, mevcut kabullere karşı çıkan sapık, zındık gibi anlamlara geliyor. Kur'an ise bunu, geleneksel atalar dinine karşı vahyin prensiplerini öne çıkaran benliğin tavrını ifade için kullanıyor. Bunun içindir ki, atalar dinine karşı çıkan Hz. İbrahim'in temel sıfatı "hanif"tir. Kur'an, mensubu olmak isteyenleri "dinde hanif" olmaya çağırılmaktadır. O halde, gerçek müminin ilk alameti ataların kabullerine karşı çıkıştır. Bu demektir ki, Kur'an'a göre, insanın hayat enerjisi, yaşayan kabuleri her an aşma sevdasından beslenmektedir. Bu, Kur'an'ın açık ifadesiyle "her an yeni bir iş ve oluşta bulunmak"tır. (Rahman, 29)

Kur'an'ın, eskiyi tabulaştırmayı putpe-restliğin belirtilerinden biri sayan yaklaşımı da "mevcuda isyan" ifade etmektedir. İkbâl felsefesinin omurga kavramı olan ego (özgür ben) anlayışını da mevcut kabullere isyanla doludur. "İsyan olmayınca benlik ele geçmez" (11) diyen İkbâl, isyanını "Enel Hak" sözüyle taçlandıran Hallac'a bir kez daha tercüman olmaktadır.

İkbâl'e göre, isyan edebilme gücünden yoksun birey ve kitlelerin hür benlik sahibi olabilmeleri mümkün değildir. O halde, is-

yan edebilme gücüyle insan onuru arasında doğru orantı vardır. İsyen edebilme gücü bulunmadığı için köleleştirilen bir toplumda doğmuş "hür benlik" in Allah'tan şikayete hakkı olduğunu kabul eden İkbāl, isyan ahlakını insan tekamülünün motor gücü saymaktadır. Diyor ki bir yakarışında : "Beni, insanları köleliğe, boyun eğmeye razı olan bir ülkede yarattığın için şikayetçiyim." (12)

İkbāl, ezilen müslüman kitlelerin (müstaz'af-mazlumlardan) kurtuluşunu da şuurlu ve Kur'ansal bir isyana bağlı görür. Bu isyan, sadece batı'nın emperyalist-sömürgeci hegemonyasına karşı değil, belki de ondan daha önce, geleneği pranga gibi kullanarak beyinleri uyuşturan, düşünceye nefes aldirmayan yobaz-softa-molla zihniyete karşı olacaktır. İkbāl'in en büyük isyanı, "pırizm ve mollaizm" diye andığı bu despot ve çürütücü zihniyete karşı olmuştur.

İkbāl'e göre, bugünün Müslümanı, dört büyük musibetin baskısı altında ezilmektedir. Bunlar:

- 1) Mal ve serveti ilahlaştıran soyguncu-vurguncu-tefecî tip,
- 2) Yönetimi zulüm ve soygun aracı yapan politikacı tip,
- 3) Dinin tasavvufî yapısını dejenere eden softa tip,
- 4) Dinin fıkıh yapısını dejenere eden molla tip.

Bu son ikisi, diğerlerinin boy atmasına imkan hazırladığı için tehlikesi en büyük olanlardır. Çünkü bunlar, özgür benliğin soyuluşunu engelleyerek toplumu uyuşturmaktadırlar. Uyuşan toplum uyur. Oysaki Kur'an'ın dünyası, sürekli yürüyenlerin mutlu olduğu bir dünyadır. İkbāl, ezici ifadelerinden birini de işte burada kullanıyor. Ona göre: "Putunun önündeki uyanık göz-lü bir kafir, Kabe'de uyuyan bir müslüman-dan daha hayırlıdır." (13) İkbāl, "benlik ka-

tili" saydığı uyuşturucu tiplere çok ağır biçimde beddua etmektedir. Diyor ki yakarı-şında: "Menfaat ve kayıp kaygusundan kurtulamayan bu insanları helak et!" (14)

İkbāl, kurtarıcı bir isyanın, Haydar-ı Kerrar diye anılan Hz. Ali'nin ruh ve şuuruyla vücut bulacağına inanıyor. Çok takdir ettiği Hintli şair Galip'e şunu söylüyor: "Sen ve ben, Haydar'danız. Bir gün güneşi batıya göndersek bu da şaşırtıcı olmaz." (15)

Nihayet İkbāl, özlediği yarınları gebede kuşaklara şu sözlerle seslenmiştir: "Ben bu tarlaya tohum attım; sen kanınla sula ve ürün al!" Ve: "Ne bahtiyardır o millet ki doğan çocukları onun kainatında kıyametler koparır." Ve: "Namerdin mertten daha çok yararlandığı bir dünyayı altüst et!" Ve: "Şehrin mescidinde öyle feryat edelim ki, mollanın göğsündeki yürek erisin!" (16)

AKILLI ÇILGINLIK

Başlığımız, Muhammed İkbāl'in düşünce sisteminde önemli bir yeri olan "divanelik" kavramının karşılığı olarak kullanılmıştır. Buna, "yartıcı çılgınlık" da diyebilirsiniz. Özellikle Hallac -Mevlana-İkbāl sistemlerinde büyük değeri olan divanelik kavramı, Kur'an'ın levâm (melametle aynı anlamda) diye andığı ve tanımını da verdiği kişilik yapısının biraz daha keskin tavrılarla sergilenişidir. Divanelik kavramının özünde, tıpkı melamet gibi, "başkalarının ne dediğine ve ne diyeceğine bakmak yerine, gerçeğin neyi gerektirdiğini dikkate almak" yatar. Bu, bir anlamda, Hz. Ali'nin şu sözünün, kişiliğin temeline oturtulmasıdır: "Hakikati insanların ölçüsüyle tanımayakalkma, insanları hakikatın ölçüsüyle tanı!"

Divane veya melamet sahibi ruh, Hz. Muhammed'in sıfatlarından biri olan "Çıplak Uyarıcı" (en-Nezir el-Uryan) niteliğinin

den nasip taşıyan benliktir. Böyle bir benlik, gerçeği hiç bekletmeden ve kılığını de-
ğiştirmeden olduğu gibi söyler. Ve işte ne
olursa ondan sonra olur.

Gerçeği, ama yalın ve muhteşem haliy-
le gerçeği söylemek;ince hesaplar yapan,
hele çıkar hesapları yapanların işi değildir.
Bu hesapları bir kenara ittikleri ve mevcut
kabullere ters düştükleri için çıplak uyarıcı
benliklere "yarı deli" gözle bakılmıştır.
Mevlana Rumi, "divanelik" dediği bu yarı
deliliği temel erdemlerden biri sayıyor ve
onu, yaratıcı atılımların besleyici gıdası gi-
bi görüyor.insanlık kervanı,bu yarı delili-
ğin, bu akıllı çılgınlığın ürettiği veya keş-
fettiği değerlerle yücelmiştir.

Tüm yaratıcı ruhlar, o arada deha, kaçı-
nılmaz bir biçimde divanelik taşır. dehanın
belirgin özelliklerinden biri de düzen ve
kural dışılıktır. İsyan ruhu taşıyan bir ben-
lik, özgürlüğünün bir göstergesi olarak,
herşeyden önce divanedir. Tasavvuftaki
yerini ve değerini,"Mevlana ve İnsan"adlı
kitabımda ayrı bir bölüm halinde inceledi-
ğim divanelik;çılgınlık, hatta bir ölçüde
delilik formu içinde yol alan kendine özgü
bir yaratıcılık, bir atılganlıktır.İki büyük
mürşidi Hallac ve Mevlana'da önemli bir
yer tutan divaneliğin modern Batı'da baş
temsalcisi olarak İktbal, Nietzsche'yi görü-
yor. Hallac ile Nietzsche arasında bu ba-
kımdan da paralellik kuran İktbal, birincisi-
ni molla-softaların, ikincisini de aptal dok-
torların öldürdüğünü söylüyor ve Nietzs-
che'yi, "Darağaçsız Hallac" diye anıyor.

"Hayat kumarını mertçe oynayalım"
diyen İktbal'e göre, mertçe oynamak için
divanelik şarttır. O, yetkin insanın ideal ör-
neği saydığı Kur'an mümininin hayatında, iş-
te bunun içindir ki, "akıl ile divaneliği bağ-
daşmış" görüyor.(17) Ve ekliyor: "Küllü
akıl da olsan bir divâne yanın olmalıdır."
Cenabı Hak'tan niyazı da şudur: "Bana akıl
verdin, divanelik de ver!"

Divaneliği benimseyen çıplak uyarıcı-
ların ilk karşılaşacakları itham, "fitne çı-
karmak" veya "sırları ifşa etmek" olmakta-
dır. İslam'ı daha ilk çağında dejenere eden
Emevi soysuzları, gerçeği açık bir biçimde
söyleyenleri bu iki ithamla karalamış, daha
sonra da kimini zehirliyerek, kimini de
doğrayarak ortadan kaldırmışlardı. Bundan
daha kötüsü, gerçeği pervasızca ortaya ko-
yanları "siyaset bilmezlik, yönetim deha-
sından yoksunluk"la itham etmeleri olmuş-
tur.

İktbal'in mürşidi Mevlana, divaneliği
tutarsızlık-becersizlik-uyumsuzluk ilan
edenlerin, dünya nimetlerini paylaşmak
üzere vücut verdikleri yapay beraberliklere
"köpekler dalaşı" diyor ve bu dalaşa katıl-
mayan hak adamı divanelerden şöyle söz
ediyor:"Biz, köpekten doğmadık, köpek
değiliz. Leşe boşverdik biz!" Devam edi-
yor:"Sizde bir divane var mı diye tüm ev-
lerin kapılarını çalıyorum. Divanelikte de-
niz gönüllü bir er nerede diye tüm halk fer-
yat ediyor."(18)

Bugünkü Türkiye'nin muhtaç olduğu
tek "şey"de böylesi "divaneler" değil mi?

DİPNOTLAR

- (1) Cavidname , beyit:244/991
- (2) Cavidname , beyit:228
- (3) Cavidname , beyit:568
- (4) Cavidname , beyit:304
- (5) Cavidname, 87
- (6) Armağan-ı Hicaz, 60
- (7) Esrar-ı Hodi, 59
- (8) Cavidname, 24
- (9) Cavidname, 1742
- (10) Cavidname, 1732
- (11) Cavidname, 1692
- (12) Dörb-ı Kelim, 12.
- (13) Cavidname, 322
- (14) Armağan , 2
- (15) Cavidname, 1087
- (16) Armağan, 46, 49, 52, 57
- (17) Darb-ı Kelim, 21
- (18) Divan'ı Kebir, 2/382, 4/300 .

DUYURU

YURT İÇİNDE VE YURT DIŞINDA DERGİMİZİN ABONE KAYDI VE
SATIŞ İŞLERİYLE İLGİLENECEK ELEMAN VE BAYİLER
ARANMAKTADIR.

MÜRACAAT: KUR'AN BİLMLİRİ ARAŞTIRMA VAKFI
Nuhkuyusu cad. no:365 Bağlarbaşı, Üsküdar - İSTANBUL
Tel: (0216) 492 68 31 - 492 35 50 - 492 66 13